

La sfida d'ina nova translaziun romontscha ecumena dalla sontga Scartira

Autor(en): **Fontana, Martin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **133 (2020)**

PDF erstellt am: **27.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-880576>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La sfida d'ina nova translaziun romontscha ecumena dalla sontga Scartira

Martin Fontana

1. Cuorta resumaziun dallas ediziuns romontschas da texts biblics en la Surselva

Dapi la reformaziun el 16avel secul, instradada da Martin Luther e dad Ulrich Zwingli, ein ins ellas baselgias cristianas pli e pli sespruaus dad arver al pievel il plaid dalla sontga Scartira, aschia che mintgin sa leger e capir la bibla en siu agen idiom.

Dapi igl onn 1648 han ils reformai dalla Surselva saviu leger il Niev Testament (NT) en lur agen idiom. Translatader era ser Luci Gabriel (1597–1663, plevon a Castrisch, Flem e Glion).

70 onns pli tard (1718) cumpara lu l'entira bibla (numnada *Bibla da Cuera*) egl <idiom dalla Ligia Grischa>. La translaziun romontscha per la Sur- e Sutselva ei d'engraziar a treis plevons, ser Peter Saluz (1659–1729) da Lavin (plevon a Trin) e ses gidonters ser Martin Nicolaus Anosi (1678–1743) da Susch (plevon a Tumein) e ser Cristian Caminada (1664–1730) da Flearda (plevon a Donat). Per il text dil NT han els surpriu la translaziun da ser Luci Gabriel ed han cumpletau la bibla cun translatar ed aschuntar era il Veder Testament (VT).

Malgrad che la bibla dils 1718 e surtut il NT da ser Luci ein vegni reedi pliras gadas tochen igl onn 1870, han ins maina surluvrau da rudien il text biblic dall'emprema ediziun. Las biblas reedidas han manteni tochen viaden el 20avel tschentaner senza grondas midadas lungatg ed ortografia da ser Luci, fuormas antiquadas ch'ins ha pli e pli capiu mo vess pli.

Ser Nott Carisch da Sarn (1789–1858), professor alla scola cantunala, ha bein concepiu ed ediu igl onn 1856 ina nova versiun dil NT, in'ediziun che ha denton buca saviu persquader diltut.

Pér igl onn 1954 ha ser Peter Paul Cadonau da Vuorz (1891–1972) cun agid da professor Hercli Bertogg (1903–1958) preparau ed ediu ina nova e beinrecepida translaziun dil NT e dils Psalms.

Da vart catolica han ins tochen sil di dad oz stuiiu secuntentar ella Surselva cun translaziuns parzias dalla bibla: 1674 sur Balzer Alig *Epistolas ad evangelis*, 1930 sur Placi Sigisbert Deplazes *Cudisch dils Evangelis*, 1949 sur Carli Fry *Niev Testament*, 1967 sur Gion Martin Pelican ed Ursicin G. G. Derungs *Epistlas ed evangelis* e naven dils 1971 tochen 1991 ils plevons Gion Martin Pelican, Martin Bearth e Gieri Cadruvi cun il *Lecziunari I–VI*. Im-

purontas eran dasperas aunc pliras ediziuns cun historias biblicas pil diever en scola.

El decret *Dei verbum* veva il concil dil Vatican (1962–65) pretendiu expressivamein ch’il plaid da Diu stoppi daventar accessibels per tuts cristifideivels. Ei seigi da procurar per bunas translaziuns dalla sontga Scartira els lungatgs locals dil pievel.

Igl ei lu stau igl onn 1968 ch’il Capetel grond dalla Surselva da vart catolica (oz Decanat Surselva) ed il Colloqui Sur igl uaul da vart reformada ein semess ensemen per preparar in’ediziun romontscha ecumena dalla bibla egl idiom dalla Surselva. Quei san ins buca valetar ault avunda. Tochen quei onn vess ins gnanc astgau semiar d’in tal pass. Pertgei las baselgias levon duront tschentanners restar autarcas. Schegie che tuts savevan ch’ei detti per tuttas confessiuns cristianas mo ina sontga Scartira.

Igl onn 1968 ha pia menau ensemen in team da 4 tochen 6 collaboraturs, umens e dunnas dad omisduas confessiuns, teologs e teologas, filologs e scripturs, per scaffir ina nova e comunabla translaziun sursilvana dalla bibla, dalla quala treis toms da total tschun ein gia cumpari (I. tom: *Il Niev Testament*, 1988 / II. tom: *Il profets dil Veder Testament*, 2004 / III. tom: *Il cudischs poetics dil Veder Testament*, 2014). Sper quellas ediziuns ein ils *Psalms* vegni edi igl onn 2010 era aunc en in separat.

Sco cuntranslatader dalla nova *Bibla romontscha ecumena* dun jeu cheu ina cuorta survesta davart ils problems da translaziun che sepresentan a nus cuntinudamein, essend che nus translatein la bibla ord ils lungatgs originals, lungatgs buca vivents pli, il lungatg hebraic vegl ed igl aramaic per il VT ed il lungatg grec vegl per il NT, tut lungatgs ch’existan oz mo aunc en fuorma scretta.

Il spazi denter tals texts vegls e translaziuns modernas ei nundetg gronds. La carstgaunadad ha fatg enorms pass dapi che las empremas scartiras biblicas ein vegnidadas screttas avon dua- tochen treimelli onns. Buca mo ch’ils lungatgs vegls ein svani. Igl entir ambient socio-cultural ei semidau dapi lu, pia famiglia, structuradas da convivenza, giurisdicziun, morala ed usits religios. E tuttina savein nus che questas scartiras che han ina vegliadetgna da tons onns cuntignan el coc verdads che valan era oz aunc. Buca per nuot duvrein nus la noziun «Plaid da Diu» per la bibla, ina noziun che accentuescha la valur e verdad nunvargheivla dil plaid biblic en tuttas midadas dil temps.

2. Impuls divins ed emprems texts biblics

Ordavon ina remarca fundamentala che vala per mintga translaziun dalla bibla. Ella ei d'anflar gia el Niev Testament, els emprems vers dalla brev als Hebrès ch'ins datescha sin la fin digl emprem tschentaner suenter Cristus.

Bia gadas ed en differenta maniera ha Dieus plidau el temps vargau cun nos perdavons tras ils profets. Mo ussa, el temps final, ha el plidau cun nus tras il Fegl. (Heb 1,1.2)

Il scribent dalla brev puntuescha che Dieus hagi plidau gia pliras gadas e quei en differenta maniera. Mo co? Il scribent di: <Tras profets ed il Fegl>. Culs profets manegia el buca mo las persunas dil Veder Testament che nus numnein profets, pia in Amos, Jesaja ni Jeremias, mobein aunc autras perdetgas dalla cardientscha. Quei astg'ins denton buca capir aschia che quellas perdetgas vessen udiu e registrau plaid da Diu sco in recorder modern. Scadina perdetga fa nuot auter che revelar a siu contuorn co ed en tgei maniera ch'ella ha fatg experientschas cul misteri <Dieus>. Tut quellas perdetgas espriman quei en lur lungatg persunal ed el horizont da lur mund, mo era considerond las capacitads da capientscha da lur auditurs ni lecturs.

En quei senn eran gia las empremas perdetgas nuot auter che translata-ders d'impuls divins. Ni el plaid dils profets ni en las translaziuns da lur messadi possedein nus plaid da Diu en fuorma genuina. Nus udin mo resuns da quei che Dieus <di> a nus. Quei po disturbar glied zun pietusa. Mo buc emblideien il plaid all'entschatta digl evangeli tenor Gion (1,14) che tschontscha claramain dil <Vierv ch'ei daventaus carn>.

Era Jesus ha plidau sco carstgaun, annunziond la buna nuviala da Diu. Era el ha dau vinavon quella en siu lungatg-mumma cun exempels capeivels ord la veta dil mintgadi e cun plaid che mintgin capescha.

Il plaid da Diu ei pia d'entschatta naven in impuls transponiu che sto adina puspei s'adattar al mund actual per restar capeivels. Gia dil temps dad Esra suenter igl exil a Babel entuorn igl onn 450 avon Cristus vevan biars Israelits breigia da capir il lungatg vegl dils profets d'antruras. Ins stueva pia transponer quel egl aramaic, da gliez temps il lungatg actual dil pievel. In mussament per quella situaziun anflein nus en ina remarca biblica dil Veder Testament:

Els han legiu ord il cudisch dalla lescha da Diu, explicond part per part, aschia che la glied ha capiu quei ch'ei vegniu prelegiu. (Nehemia 8,8)

200 onns pli tard han ins stuiu far schizun en scret in'ulteriura translaziun, quella ga per amur dalla diaspora giudaica el mund hellenistic che capeva buca pli il hebraic vegl. Igl ei stau la schinumnada *Septuaginta* (concepida denter 250 avon Cristus e 100 suenter Cristus), l'emprema translaziun greca dil Veder Testament.

Era quei che Jesus ha detg en siu lungatg aramaic e quei ch'ins sa da sia veta ei gia d'entschatta vegniu transponiu dils evangelists en ina versiun greca, il lungatg quasi <universal> da gliez temps. Medemamein era las brevs dil NT, schegie che lur scribents, sco per exempel Paulus, eran sco Jesus per gronda part da naschientscha giudaica.

Cu ser Luci Gabriel ha translatau ed ediu 1648 per l'emprema ga il Nief Testament el romontsch dalla Surselva, ha el declarau en la prefaziun, per tgei ch'ina translaziun seigi tenor siu manegiar necessaria:

Co po ün saver ca sia cardienscha seig la vera, sch'el asca bucca legier la Bibla? [...] a parchei train ils Spirituals enten lur priedis nou logs da la S. Scartira a gin sin scantschella: Aschia gi S. Mattheus, aschia gi S. Pieder, aschia gi S. Jon, aschia gi S. Paul, sch'ilg ei bucca lubieu alg cummin pievel dad ir sin la Bibla a guardar sch'ei seig en quella guisa sco ei ven pardagau, ner buc?

Antroquan ussa veits vus ghieu quella scüsa, ca vus antalgias buc la Bibla ner il Testament en Tudesc, ad enten viess languaig seig naginna Bibla. Quai ha mei muvantau da metter giu ilg Nief Testament en Rumonsch. Uss ei quella scüsa preida navend da vus.

Nua adina ch'il plaid da Diu vegn transponius el temps dad oz cun ina tut outra cultura, auter lungatg ed autras fuormas da viver, vegn pia dau suatientscha ad ina profunda brama da sez saver leger e capir, tgei che stat scret ella bibla.

3. Problems e difficultads da transponer lungatgs buca vivents pli en lungatgs actuals

Quei che pioniers han prestau dapi 2000 onns cun translatar e metter en scret ils resuns dalla sontga Scartira ei in'enorma sfida, veramein ina lavur herculana, sco in professor dalla universidad da Turitg ha detg da cuort.

Era Martin Luther (1483–1546), in dils pli impurtonts pioniers denter ils translaters, ha scret igl onn 1530 en siu *Sendbrief vom Dolmetschen*:

Da waren Wacken und Klötze gelegen, wo man jetzt wie über ein gehöfelt Brett geht, wir aber schwitzen mussten, ehedem wir solche Wacken und Klötze aus dem Weg räumten.

Ed en in'auter liug scriva el:

Wir haben oft 14 Tage, drei, vier Wochen ein einziges Wort gesucht, habens dennoch nicht gefunden.

Dacuort ha la Societad biblica svizra communicau che l'entira bibla seigi tochen oz transladata en 692 lungatgs. E tschun milliardas carstgauns hagian access a singuls texts biblics en lur lungatg. Tgei sfida e tgei lavur che stat davos quei fatg ei strusch da descriver, ed era cons prighels da malcapientscha e da faulsa interpretaziun che laghegian davos nota e vulan menar sin vias puleinas. Bunas enconuschientschas dallas culturas veglias e da lur lungatg ein perquei en scadin cass emprema e nun-discutabla premissa.

Gia in singul plaid che vegn transponius en in auter lungatg, sa leu haver ina tut outra tempra e vegnir capius auter ch'il plaid original, ton pli sch'il plaid original cuntegn aunc pliras muntadas, quei ch'ei savens il cass e che lubescha differentas interpretaziuns.

Jeu less exemplificar quei vid il plaid hebraic <carat> che vegn savens duvraus el Veder Testament, surtut en connex cun in grev puccau commess d'in member dalla cuminonza.

Il plaid <carat> munta el senn primar <tagliar>, mo vegn applicaus en differenta moda ed en differentas situaziuns. Ins drova el per exempel en la muntada da <prender la veta> ad in delinquent, lu da <pinar> ina plonta ni da <stagliar> la carn d'in animal d'unfrenda, mo ei sa era muntar <sragischar ni extirpar> in pievel ord sia patria ni <dismetter> idols paganils, mo era <sclauder> enzatgi ord sia cuminonza ni famiglia. Gest en in tal cass divergeschan ils translataaders meinsvart en lur translaziun. Ins sedamonda lu: Vegn in delinquent uss truaus alla mort ni mo sclaus ord la cuminonza? Stagliar, extirpar, dismetter, scavazzar ni sclauder ei denton buc il medem. Per la nova translaziun dalla bibla stuein nus perquei mingamai consultar exactamein il context, pia la situaziun concreta, per anflar la translaziun pli probabla.

In auter exempel per in plaid hebraic grev capeivel ei il plaid <galgal>, d'anflar el Ps. 83,14. *La Bibla da Cuera* dils 1718 ha translatau quei vers sco suonda:

O ti mes Deus, fai els [vul dir: ils inimitgs] sc'ünna **cugla** a sc'ünna stupla avont ilg suffel.

Questa formulaziun ei sco detg semantenida tochen igl onn 1870 en las ediziuns dallas biblas romontschas sursilvanas. Mo era cheu setschenta la damonda: Ei quella formulaziun correcta?

El lungatg hebraic secloma il vers: <fai els sco galgal>. Il plaid <galgal> munta tenor il vocabulari da standard (*Wilhelm Gesenius, hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*) en emprema lingia <roda> (p. ex. Jer. 47,3), lu era il <rumplanar dil tun> (Ps 77,19) e finalmein era ina plonta che semeglia in cardun che rocla naven sco ina rucla, sch'ei sufla da forza e la plonta ei secca.

La <cugla> dalla bibla romontscha veglia ei pia forse gnanc aschi fallida buc. La plonta secca d'in cardun che vegn suflaus tras l'aria semeglia veramein in rucla.

Per sligiar in tal problem da translaziun mirein nus magari era, co la schinumnada *Septuaginta* greca ha translatau il vers avon 2000 onns. Probabel stevan ils schinumnai masorets, ils translataaders da questa emprema versiun greca dil VT, aunc in bien ton pli damaneivel al lungatg vegl hebraic che nus. Forse ch'els han gest perquei saviu translatar il plaid <galgal> cul plaid grec <calamè> che munta <stubla>.

In tierz exempel ch'jeu less presentar, ei il plaid hebraic <näfäsch> che vegn savens translatau cun <olma>. Mo <näfäsch> ha ina paletta da muntadas bia pli vasta. Ei sa muntar <gargatta>, <culiez> ni <flad>, mo era <odur>, <desideri> ni <regl>, e lu era <veta> ni in summa <persuna>. Per ils Hebrès deva ei buc ina differenza denter tgierp ed olma. <Näfäsch> munta <carstgaun en siu entir esser da tgierp ed olma>. Sche nus legin pia el Veder Testament che Isac di a siu feagl Esau: <Prepara per mei ina tratga gustusa! Lu vi jeu magliar per che miu «näfäsch» possi benedir tei avon che murir.> (1Mo 27,4) lu munta quei buca: per che mia'olma possi benedir tei, mo che jeu mez cun tgierp ed olma possi benedir tei.

Savens stattan ils translataaders er avon il medem problem sco a sias uras Martin Luther che ha meinsvart cun tut encurir buc anflau il dretg plaid tudestg per ina noziun veglia. Da circumscriber quella ei denton buc adina la megliera soluziun. In exempel sa illustrar quei: Ina dallas beadientschas da Cristus secloma tenor il text grec sco suonda: <macarioi hoi ptohoi> (Mt 5,3ss). Nus vein translatau quels plaids tradiziunalmein sco suonda: <Beai ils paupers el spért>. Damai che quella formulaziun plitost antiquada vegn oz strusch capida pli, vein nus denton aschuntau ina annotaziun:

Paupers el spért ein carstgauns che san ch'els han da sefar da grond cun nuot avon Diu, e che spetgan perquei tut da Diu.

Autras translaziuns han denton empruau da translatar quels plaids grecs en fuorma fetg libra. Mo reussiu eis ei buc adina. La translaziun da *Die Gute Nachricht* translatescha per exempel enstagl da <selig sind...> cun <freuen dürfen sich...>. Mo translatar <macarioi> cun <freuen dürfen sich> contonscha buca per propi il senn pli profund da <beai>. Nus essan perquei seteni vid la fuorma tradiziunala, magari empau antiquada, denton cun aschuntar l'annotaziun sura numnada.

En in auter cass vein nus salvau ina noziun veglia quasi emblidada en la Romontschia. Igl evangeli da Gion entscheiva culs plaids: <en archè èn ho **logos**>, quei che nus vein translatau cun: <All'entschatta era il Vierv>. Il plaid grec <logos> munta tenor vocabulari grec ton sco <lungatg>, <plaid> ni lu era <la caussa che vegn raquintada>. En Gion 1ss vegn denton discu- riu dalla vegnida dil <logos> en connex cun la vegnida dil Spindrader.

Gia l'emprema translaziun dil NT el romontsch dall'Engiadina da Bifrun 1560 translatescha il plaid <logos> denton buca cun <pled>, mobein cun <wierf>, in plaid ch'ins enconuscha en la fuorma <vierv> ni <viarva> era ella Surselva.

Luci Gabriel, en sia emprema translaziun sursilvana dil NT (1648), ha deplorablamein translatau <logos> mo cun <plaid>: <Enten l'antschetta fov'ilg Plaid, ad ilg Plaid fova tier Deus, ad ilg Plaid era Deus>. Bifrun, ina generaziun avon el, veva aunc giu il fin sentiment per la differenza denter <plaid> e <vierv>, pia per la dimensiun pli vasta da <Wierf>: Il <logos> en Gion 1ss ei numnadamein buca mo in <plaid plidau>, mobein igl esser personificau (entitad) da Diu en Cristus. Questa dimensiun da <logos> ei pia buca vegnida risguardada en las empremas translaziuns sursilvanas. Pér tschantaners pli tard ha sur Gion Martin Pelican en ils <Lecziunaris> puspei revivificau il <vierv>, ed ensemen cun el vein nus surpriu questa formulaziun per la bibla ecumena.

All'entschatta era il Vierv ed il Vierv era tier Diu, e Dieus era il Vierv. (Gion 1,1)

Ed il Vierv ei daventaus carn ed ha avdau en nies miez, e nus vein viu sia gloria, ina gloria ch'el ha da siu Bab sco unic Fegl, pleins da grazia e verdad. (Gion 1,14)

Auters plaids vegls en nies idiom sursilvan che han sco il <vierv> ina dimen- siun speciala, mo vegnan strusch capi pli, vein nus denton remplazzau ni circumscret. Jeu patratgel a plaids sco <piglialaunca>, <sulaz> ni <pindrar>.

In auter plaid che nus evitein ei era <femna>. Nus remplazzein el cun <dunna>, pertgei la noziun <femna> ha oz plitost in tef diffamont.

4. Ulteriuras difficultads linguisticas

Plinavon vein nus era il problem ch'ei dat en Surselva differenzas dialectalas e regionalas. In da Sedrun tschontscha empau auter ch'in Lumnezian e surtut era auter ch'in da Flem ni Trin. Partenent la scripziun d'in plaid consulein nus perquei adina la formulaziun standartisada el *Niev vocabulari* dad Alexi Decurtins (2001).

Lu dat ei era differenzas confessionalas egl idiom sursilvan. Cheu vein nus stuiu s'arranschar. Plaids che vegnan duvrai e capi differentamein ella regiuncatolica dalla Cadi / Lumnezia ed ella regiun reformada dalla Foppa / Flem / Trin vein nus evitaü sapientivamein. Per exempel il plaid <vut>. Quei plaid che munta <statua d'in sogn ni d'ina sontga> ni lu era <empermischun>, ha survegniu tier ils reformai dapi la disfatga dils <vuts> dil temps dalla reformaziun ina tempru plitost negativa. Perquei evitein nus il plaid <vut> e discurin u d'in idol ni dad in'empermischun. Era la <purschala Maria> vein nus stuiu remplazzar cun <giuvna Maria> (Mt 1,23).

Auters translatahers ch'enconuschevan buca pli la muntada d'in plaid vegl hebraic sco per exempel <galgal>, han tscheu e leu priu la via semplu, duvround semplamein l'expressiun dil lungatg original. Il vers ord il Ps. 84 tunass lu aschia: <Fai els sco galgal e sco paglia el vent>. In tal vers ei denton strusch da capir.

Dil reminent: Era nos emprems translatahers romontschs dalla bibla – jeu patratgel cheu per la Surselva puspei a Stefan Gabriel e siu fegl Luci e pli tard Peter Saluz e ses gidonters – han tscheu e leu surpriu in'expressiun tudestga, cu els vevan buca sintamaun in'expressiun adequata romontscha. Sfegliend en l'emprema brev da Paulus als fideivels da Corint en la versiun dil NT da Luci Gabriel 1648 hai jeu anflau gia els emprems capitels suandonts plaids tudestgs:

Enten miu meinig (1,10), ils Fürsts da quest Mund (2,6), ils sabis enten lur lists (3,19) cun ün tal gatti (4,6) ils Schulmeisters (4,15) ils gitigs (5,10) in handel (6,1).

Buca ch'il romontsch fuss staus in lungatg minoren cun meins expressiuns per ils fatgs da mintgadi. Ei deva denton caussas ed expressiuns jastras ch'ins enconuscheva semplamein buc ella veta ed el mund dils Romontschs, e perquei dev'ei era buca plaids corrispundents. Schegie, <handel e gitigs e Schulmeisters> deva ei probabel era lu. Da l'otra vart: Suentar che la Viafier retica ei vegnida baghegiada tochen si Mustér, ha il lungatg plidau duvrau aunc onns ora ils plaids tudestgs <Gleis> ni era <Bahnhof>. Ils neologissemes tecnics ein per gronda part vegni scaffs per el zoavel tschentaner.

Ch'il lungatg semida cuntinuadamein hai jeu gia menziunau. Adina puspei ston ins constatar che biars plaids vegls vegnan buca duvrai pli, che novs plaids entran e remplazzan ils vegls. Patertgeien mo agl engles ozildi. Igl ei la medema experientscha che nus fagein cun nos biadis che capeschan buca pli plaids che nus vegls duvravan aunc. Persuenter drovan ei novas formulaziuns ch'ei per nus <chines>.

In bien exempel da plaids che van a piarder el decuors dils tschentaners ei d'anflar tier Martin Luther che ha a sias uras translatau in vers ord il cudisch da Rut cun plaids ch'il lungatg tudestg dad oz capescha buca pli. Luther ha translatau leu:

Da macht Naemi sich auff mit jren zwo **Schnüren** und zoch wider aus der Moabiter lande. (Rut 1,6).

Tgei muntan quellas <cordas>? Cheu ston ins saver ch'ins duvrava dil temps da Luther il plaid <Schnur> era per la brit. Oz mo paucs che san quei. Ina translaziun moderna tudestga vegn perquei segir buc a saver duvrai pli il plaid <Schnur> per la brit.

Problems dat ei savens era cun translatar noziuns che pertuccan instruments ch'ei dat buca pli, ni jarvas (mira <galgal>) e plontas jastras, lu era categorias d'ufficials, d'unfrendas ed usits jasters, mo era differenta paramenta ni insumma vestgadira speciala. Cheu drova ei adina puspei annotaziuns che declaran.

In exempel ei la pintga part (in pugn plein) d'in unfrenda da spisa ch'il VT numna <ascarà> e ch'il sacerdot astga buca magliar sco l'autra part dall'unfrenda da spisa. Quella <ascarà> sto vegnir barschada sin igl altar. El plaid <ascarà> sezuppa la noziun per <regurdientscha>. Quella <ascarà> ei pia in'unfrenda che duei regurdar il Segner a sias empermischuns fatgas per siu pievel. Mo co translatar quei plaid <ascarà>? Nus vein dau ina translaziun che circumscriba il plaid hebraic e vein aunc aschuntau ina annotaziun che declara la muntada da quella <regurdientscha>. Il vers secloma sco suonda:

Quella part dall'unfrenda che vegn barschada per regurdientscha duei il sacerdot far ir si en fem sin igl altar (2Mos 2,2).

Auters plaids che svaneschan ord il lungatg plidau, van savens a piarder, perquei che la caussa senza svanescha. Quei daventa aunc oz sco avon 2000 onns: Tgi sa aunc, tgei ch'in flurin ei ni in marenghin? Tgi enonuscha aunc ils plaids vegls per utensils ni mesiras che nos perdavons duvravan aunc ella veta da mintgadi?

Plinavon ston ins era saver ch' ils texts dil Veder Testament ein vegni concepi el decuors da plirs tschenteners da differents auturs e redactors e che scadin da quels veva magari siu agen lungatg e stil. Era quei engreviescha savens la translaziun. Ins sto puspei emprender da capir il stil individual d'in autur ni redactor.

Jeu less allegar era las difficultads ch' il translater ha cun texts poetics. Patertgeien mo als 150 psalms. Igl ei strusch pusseivel da transponer ina poesia d'in lungatg en l'auter e mantener la colur, melodia e tensiun digl original. Capir ina poesia ei in summa zatgei fetg persunal. Dus auditurs che teidlan la medema poesia, audan e resentan la poesia probabel mintgin empau auter. Martin Luther ha giu in ver dun da poet, cu el ha translatau ils psalms. Schebein era las translaziuns romontschas vegnan a ver quei resun el futur, stuein nus schar aviert.

Savens vegn era dumandau, sin tgei **fontaunas litteraras** che nus sebaseien per la nova translaziun dalla bibla. Sco responsabels per ina buna translaziun lein nus buca translatar orda translaziuns secundaras, seigi quei la *Septuaginta* greca, l'*Aquila* greca ni la *Vulgata* latina, seigi quei la *Bibla da Cuera* d'avon 300 onns ni translaziuns pli modernas, tudestgas, franzosas ni englesas. Nus sebasein en emprema lingia sin ils pli vegls documents hebraics accessibels, cumpigliai e contonschibels sut il num *Codex Leningradensis* digl onn 1008 (numnaus era *Codex Petropolitanus*), edius era sco *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, malgrad ch'ei dat tscheu e leu aunc fragments hebraics pli vegls.

5. Versiun verbala ni comunicativa

Resumond e mirond sin autras translaziuns dalla bibla san ins constatar ch'ei deva da tut temps duas differentas strategias da translatar:

- La translaziun verbala sco per exempel quella dil translater *Aquila* (ca. 100 suenter Cristus)
- La translaziun comunicativa e capeivla sco a sias uras la *Septuaginta*.

Era denter las pli novas translaziuns anfl'ins omisduas versiuns. Leu nua ch'ins setegn acribicamein vid il text e plaid dil lungatg original, daventa la translaziun savens sfurzada ed artificiala.

In che ha empruau da translatar en quella moda fuva Martin Buber (1878–1965), in grond erudit ed enconuschider dil lungatg vegl hebraic. Sia translaziun el tudestg setegn acribicamein vid la dicziun e scripziun hebraica. El emprova schizun da surprender il stil e la poesia dil hebraic. Il resultat ei, schebein interessants e per part poetics, in tudestg strusch

capeivel pli. Per illustrar quei aschuntel jeu sco exempel sia translaziun dils emprems plaids dalla bibla:

Die Erde aber war Irrsal und Wirrsal. Finsternis über Urwirbels Antlitz.
Brau Gottes schwingend über dem Antlitz der Wasser. (1Mo 1,1)

Versiuns pli libras, denton forsa era pli capeivlas, ein segir da beneventar, denton adina cun la resalva ch'ellas ein mai preservadas da malinterpretaziuns.

Per quei setegn nossa gruppa da lavur per la translaziun dalla Bibla romontscha ecumena vid la devisa: Aschi exact sco pusseivel, denton er aschi capeivel sco pusseivel. Quei sa magari morder in l'auter, per nus eisi denton la suletta via che nus savein responsar.

6. Lungatg dall'olma, rumantsch grischun, cultura patriarcala e damondas da gender

Mintgaton vegn era dumandau, pertgei che nus translateien la bibla buc en rumantsch grischun. Nus vein buca saviu sedecider per quei pass, damai che nus levan propi restar sil tratsch usitau da nossa glied che tschontscha e patratga sursilvan. Negin che ura ni siemia tier nus en rumantsch grischun, damai che quei lungatg artificial ei negliu ella Romontschia lungatg dall'olma, nundir lungatg da conversaziun.

Il teolog e historicher dr. Hercli Bertogg ha a sias uras scret en sia publicaziun *Evangelische Verkündigung auf rätoromanischem Boden* (1940) ch'ins hagi tier nus gia pli baul giu ina semeglionta situaziun che l'olma dil pievel seigi buca vegnida risguardada. All'entschatta dil millenni, cu la missiun cristiana seigi vegnida en nossas muntognas, plidav'ins cheu aunc in lungatg preroman. Quei lungatg eri denton per ils missiunaris cristians ina restonza paganila ch'ins levi supprimer en favur dil cristianissem. Ins hagi per quei surpriu lidinuot dil lungatg indigen e plidau e stigmatissau quel, annunziand la buna nova da Cristus. Il lungatg dalla baselgia cuntegni per quei strusch relicts pli dil lungatg preroman, dil reminent en contrast cun autras parts dalla veta, nua ch'ins audi el romantsch aunc beinenqual relict preroman, surtut en noziuns ch'ins drovi en fatgs dil puresser, per uaffens, flora e fauna (igniv, crap, izun, schiember, tschess, carmun, dischariel, giutta, gliet, grava, mat e matta, mellen, tegia, trutg, umblaz ed aschia vinavon).

Aunc ina davosa remarca partenent **damondas da gender**. Il patertgar patriarcal dalla bibla sin fundament dalla cultura da lezzas uras disturba oz. Secapescha che nus essan cunscients dallas pretensiuns che vegnan neu da quella vart. Mo nus seretenin plitost en quei grau. Leu nua ch'il

text hebraic dalla bibla tschontscha per exempel dils <fegls d'Israel>, havein nus buc aschuntau las <feglias>, sco certas translaziun fan quei oz, mo scrivin u <ils Israelits> ni ils <vegnentssuenter d'Israel>, ed era leu nua ch'ins legia el text vegl mo <frars>, vein nus buc aschuntau <e soras>, sco quei che la translaziun turitgesa fa quei per exempel ellas brevs dil NT.

Per finir less jeu citar in da nos pli vegls sinodals che ha scret plaids d'engraziament per nossa lavur da translaziun, plaids che tucan veramein la fascinaziun che peglia era nus translataaders adina puspei en nossa lavur jamnila da translaziun:

Wie wunderbar und tief bereichernd muss es sein, so tief in die Urgründe biblischer Schriften hinuntersteigen zu können. Da ahnt man, warum diese Dokumente <heilige Schriften>, heissen... Und sie sind es.

Litteratura

- Niev testament.* Translaziun da Gion Martin Pelican e Vincens Bertogg en collaboraziun cun Martin Bearth, Gieri Cadruvi e Martin Fontana. Ediziun procurada per incarica dil Decanat Sursilvan e dil Colloqui Sur igl uaul, Mustér/Cuera 1988 (Bibla romontscha ecumena, tom 1).
- Veder testament.* Ils profets. Translaziun da Martin Bearth, Vincens Bertogg, Martin Fontana, Gion Martin Pelican. Ediziun procurada dil Decanat Sursilvan e dil Colloqui Sur igl uaul, Cuera 2004 (Bibla romontscha ecumena, tom 2).
- Veder testament.* Ils cudischs poetics. Translaziun da Martin Bearth, Martin Fontana, Giusep Venzin, Vincens Bertogg. Ediziun procurada dil Decanat Sursilvan e dil Colloqui Sur igl uaul. Poschiavo 2014 (Bibla romontscha ecumena, tom 3).
- BERTOGG, HERCLI, *Evangelische Verkündigung auf rätoromanischem Boden. Eine Besinnung über die Wechselbeziehung von Religion und Muttersprache, Gotteswort und Menschenwort*, Chur 1940.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia* (versiun online, tenor il Codex Leningradensis digl onn 1008, Deutsche Bibelgesellschaft).
- BIFRUN, JACHIAM, *L'g Nuof Testamaint da nos Signer Jesu Christi*, Basilea, Parcus, 1560.
- BUBER, MARTIN, *Die Schrift*, transponida cun agid da Franz Rosenzweig ord il lungatg hebraic el tudestg ed edida en 4 toms. Gütersloher Verlagshaus 2007.
- CARISCH, OTTO, *Ilg niev Testament, ediziun nova revedida a corrigida tont sco pusseivel, suenter ilg original grec*, Quera, Pargätzi a Felix, 1856.
- CARISCH, OTTO, *Rückblick auf mein Leben*, Chur 1993 (Quellen und Forschungen zur Bündner Geschichte, tom 4).
- DEPLAZES, GION, *Funtaunas*, tom 2, Lia Rumantscha, Cuira 1988.
- GABRIEL, LUCI, *Ilg Nief Testament da Niess Senger Jesu Christ, mess giu en rumonsch da la Ligia grischa*, Basilea, da Joan. Jacob Genath, 1648.
- GESENIUS, WILHELM, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, (versiun online).

Il niev testament ed ils Psalms, versiun sursilvana procurada da ser Peder Paul Cadonau e dr. Hercli Bertogg, Cuera 1954.

La s. Bibla, quei ei Tut la soinchia scartira, ner tuts ils cudischs d'ilg Veder a Nief Testament, cun ils cudischs apocryphs. Messa giu ent ilg languaig Rumonsch da la Ligia Grisca tras anchins survients d'ilg plaid da Deus d'ils venerands colloquis sur- a sut ilg guault. A squitschada en Coira tras Andrea Pfeffer, stampadur, ent ilg on da Christi 1717.

Lecziunari, ediziun decanat sursilvan, tom I–VI, Muster, Stampa romontscha 1974–1989.

LUTHER, MARTIN: *Die gantze Heilige Schrift Deudsch*, Wittenberg 1545.

LUTHER, MARTIN, *Sendbrief vom Dolmetschen*, Nürnberg 1530.

RUPP, HORST F., *Peter Paul Cadonau 1891–1972*, Theol. Verlag, Zürich 2019.

Septuaginta (LXX), text biblic, transponius dil lungatg grec el tudestg (versiun online).

Martin Fontana, Via Plaidis 1, 7017 Flem vitg, m.h.fontana@bluewin.ch

